

ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ, КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ ИНФОРМАЦИОННАТА ГРАМОТНОСТ В УНИВЕРСИТЕТСКА СРЕДА

*Гл.ас. д-р Тереза Тренчева,
катедра "Библиотечен мениджмънт", УниБИТ
t.trencheva@unibit.bg*

*Проф. д-р Божана Неделчева,
Юридически факултет, УНСС, ВСУ "Черноризец Храбър"
bojana.bn@abv.bg*

Резюме

Целта на настоящия доклад е да се направи обзор на съвременното състояние на интелектуалната собственост като елемент от информационната грамотност в университетска среда. За постигане на така поставената цел са дефинирани основните понятия и е направен аналитичен обзор на тяхната същност. В заключение са направени основни изводи и препоръки.

Ключови думи: *информационна грамотност, интелектуална собственост, университетска среда*

Информационното общество се счита за нов стадий на развитие на обществото, в което основен предмет на дейност за голяма част от хората е информацията и знанието, а оръдие на труда – информационните технологии [11]. Шнайт смята, че ерата на информационното общество се характеризира с драстично нарастване на информационния поток в електронен (цифров) вид [16].

Според В. Кискинов терминът „информационно общество“ придобива практическо значение в началото на 90-те години успоредно с масовото навлизане на интернет [5]. Падането на физическите бариери пред разпространението на информационния поток и все по-глобализацията се свят придават и качествено нови характеристики на информационното общество, а именно – глобален достъп и използване на информационни и комуникационни мрежи и услуги без национални, географски, политически или други ограничения [7].

Бързото развитие на ИКТ изцяло променя начините на подготовка, печат и разпространение на традиционните информационни източници. Някои автори наричат този преломен момент „второ гутенбергово пришествие“ [15]. Количеството на електронния информационен поток расте експоненциално и достига до т. нар. информационен бум. Както отбелязва Алвин Тофлър, създаването и разпространението на информация се превръща в основна дейност и източник на власт за човечеството [9].

Според някои автори засилването на ръста на електронния информационен поток е породено от прогреса в областта на полиграфията, на размножаването на традиционните информационни източници и разпространението им в интернет при използването на уебтехнологии [8].

С навлизането на интернет очакванията на хората за достъп до информация нарастват значително. Потребителите все повече очакват незабавен достъп до цялата информация и ресурси, които желаят да придобият, от всяко място, по всяко време и от всяко устройство. Тази постановка провокира **актуалността** на настоящото изследване, а именно информационната грамотност, която се налага като концепция през последните години и е заложена в много международни проекти, програми и инициативи, с основната задача не само да популяризират информационната грамотност, но и да я пропагандират като едно от възможните решения за преодоляване на „дигиталното разделение“ (digital divide) [1].

Информационната грамотност (ИГ) (Information literacy, IL) се дефинира като набор от знания и умения, необходими, за да бъде открита, анализирана, запомнена и използвана дадена информация. ИГ е способността към естествен подбор в информационната ера. Информационно грамотните хора знаят как да намерят, оценят и използват информацията ефективно, за да решат даден проблем или за да вземат решение, независимо от това дали информацията идва от компютър, книга, осведомителна агенция, филм или какъвто и да е вид допълнителни ресурси [13].

Съгласно определението в Александрийската декларация¹, информационната грамотност се определя като „възможност на хората с различно обществено положение и занятие ефективно да търсят, оценяват, използват и създават информация с цел постигане на техните лични, социални, професионални и образователни цели”.

И двете определения за ИГ поставят информацията на първо място, като средство за постигане на цели от различно естество, но именно тук е време да се постави на дневен ред въпросът за правата върху интелектуална собственост. Все по-бързото развитие на информационните технологии и интернет поставят пред сериозно изпитание правото на интелектуална собственост. То е съвкупност от правни норми за регулиране на обществени отношения във връзка със създаване, признаване, правна закрила и използване на интелектуални резултати и други нематериални блага – обекти на интелектуална собственост. Така възникват изключителни субективни права на интелектуална собственост, за да се въздейства и да се контролира включително копирането и разпространението на сътвореното от човека. В информационното общество интернет функционира именно благодарение на възможността за многократно възпроизвеждане и предаване на информацията [4] и се основава на свободно използване на интелектуални резултати.

Значението на интелектуалната собственост в модерния свят излиза далеч извън закрилата на творенията на ума, тъй като тя оказва влияние върху всички аспекти на икономическия и културния живот. Предимство има днес този, който създава, съхранява, използва информация и това предимство е в много по-висока степен от притежателя на вещни права - дори от правото на собственост на недвижим имот. В резултат на това образованието в областта на интелектуалната собственост на университетско ниво намира все по-голямо приложение в образователните програми [2].

Целта на настоящия доклад е да се изясни ролята, значението и мястото на програмите за обучение в областта на интелектуалната собственост като част от информационната грамотност в университетската среда.

Интелектуалната собственост се свързва пряко с информацията, която съдържат нейните обекти, или казано с други думи, интелектуалната собственост е собствеността върху информацията, която интелектуалните продукти съдържат като техните създатели имат изключително право върху тях.

Правото на интелектуална собственост като приведена в система съвкупност от правни норми регулира обществените отношения във връзка със създаването, признаването, издаването, разпространяването, наследяването и правната закрила на обекти на интелектуалната собственост, включително – на обекти на авторско право и сродните му права [10].

В икономиката, основана на знание, важно място заемат експертите, които умеят да тълкуват въпросите, свързани с интелектуалната собственост, като например библиотечните и информационните специалисти. Именно те носят отговорността за създаване на политика на насърчване на разбирането и решаването на правните спорове и конфликти, които са уникални за този аспект на информационното общество. Един от начините за постигане на това е чрез възпитателното въздействие на програмите за информационна грамотност, които включват въпросите от областта на интелектуалната собственост като част от учебната програма [14].

Интелектуалната собственост може да се разглежда като елемент от информационната грамотност в университетската информационна среда, т. к., за да се развият успешно студентите в университета, а и в живота, те трябва да се научат да използват ефикасно и ефективно голямото разнообразие от информационни и комуникационни технологии за търсене, намиране, организиране, анализиране и оценяване на информацията, от която имат нужда. В допълнение, те трябва да разбират етиката на използването на информацията, включително при нарушаване на субективни права на интелектуална собственост като плагиатство, използване без разрешение на автора на произведения на литературата, изкуството, науката, а също на патентовани изобретения, промишлен дизайн, означения (марки, географски означения, домейн имена, фирми). И накрая, те трябва да бъдат в състояние да систематизират цялото това знание в едно, за да създадат ефективен краен продукт. Това изисква от тях да сглобят целия пакет от основни умения за научни изследвания, технологични умения, критично мислене и оценка.

През януари 2000 г. се създава група стандарти, отнасящи се до информационната грамотност във висшето образование [12]. Тези стандарти са пет на брой и са разработени от Асоциацията на колежанските и изследователски библиотеки (Association of College and Research Libraries, ACRL). Пряко свързан с интелектуалната собственост, като част от информационната грамотност в университетска среда, е Стандарт пет [12].

¹ Приета в Библиотека Александрина в Александрия, Египет на 9 ноември 2005.

Този стандарт определя информационно грамотният като човек, който е икономически, правно и социално грамотен, осъзнава тези аспекти по отношение на продукта, който иска да създаде, и използва информацията етично и легално. Петият стандарт за информационна грамотност съдържа три индикатора за измерване на представянето, както следва:

1. Информационно грамотният човек разбира повечето етични, правни и социално-икономически аспекти, свързани с информацията и информационната технология².
2. Информационно грамотният човек спазва законите, регулациите, институционалните политики и етикетите, свързани с достъпа и използването на информационни източници³.
3. Информационно грамотният човек оценява употребата на средства за информация при комуникирането на продукта или представянето му⁴.

Придържайки се към трите индикатора на Стандарт пет за информационна грамотност във висшето образование е необходимо да се подчертае, че интелектуалната собственост е изключително важен елемент от информационната грамотност на студентите, в частност на библиотечно-информационните специалисти. Тъй като, за да бъдат максимално прецизни в своята практика, те трябва да притежават по-обширни, специализирани познания за теорията и практиката на законодателството в областта на интелектуалната собственост.

Република България е държава-членка на Европейския съюз и Правото на Европейския съюз е интегрирано в българската правна система. Информационната грамотност предполага усвояване на знания и владение на умения за правна закрила и използване на обекти на интелектуална собственост съгласно наднационалната правна уредба включително и за интернет. Съгласно резолюция на Комисията на Европейския съюз университетите и публичните организации трябва да осъществяват управление на интелектуалната собственост, създавана при тяхната дейност и при предоставянето на знания, особено на бизнеса. Учебните програми във връзка с обучението по интелектуална собственост трябва да съдържат и усвояване на такива знания за формиране на информационна грамотност в университетска среда.

БЛАГОДАРНОСТИ

Тази публикация е реализирана по проект " Анализ на обичайните практики при използването на продукти на интелектуалната собственост в университетска информационна среда." ДМУ 03/3, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерство на образованието и науката, в конкурсна сесия „Млади учени-2011“.

Използвани източници

1. **Белчева, Е.** Информационната грамотност и глобализацията на информацията. 2008. URL: <http://elearn.uni-sofia.bg/pluginfile.php/24017/mod_page/content/18/Publications/Elitsa_Lozanova/doklad-konferencia2008-elitsa.pdf>

² Резултатите, включени в този индикатор са:

- a. разпознава и дискутира проблеми, свързани с личното пространство и сигурността, независимо дали става въпрос за печатна или електронна среда;
- b. разпознава и дискутира проблеми, свързани с това дали информацията е безплатна или е необходима такса, за да се получи достъп до нея;
- c. разпознава и дискутира проблеми, свързани с цензурирането на информация и свободата на словото;
- d. демонстрира компетенции относно интелектуалната собственост, запазените права, както и регламентираната употреба на авторски материали.

³ Резултатите, включени в този индикатор са:

- a. участва в електронни дискусии по определени теми;
- b. използва потвърдени пароли и други форми на идентификация при достъп до източници на информация;
- c. съгласува и спазва институционалните политики при достъп до източници на информация;
- d. запазва на целостта на информационните източници, техниката, системите и помощните средства;
- e. използва, съхранява и разпространява текст, данни, изображения или звукови единици легално;
- f. разбира същността на плагиатството и не представя чужди продукти за свои;
- g. демонстрира разбиране на институционалните политики, свързани с хуманните изследвания на хора (human subjects research, HSR).

⁴ Резултатите, включени в този индикатор са:

- a. селектира подходящ стил на документация и го използва при цитиране на ресурси;
- b. цитира източника на информация, публикува разширение за цитиране;
- c. или при боравене с информация на чужди автори [7].

2. **Интеллектуална** собственост: политика, право и икономика. Ръководство. Науч. ред. Б. Борисов. Женева, СОИС, 2004; София, УИ „Стопанство”, 2008.
3. **Интеллектуалната** собственост и информационното общество. // *Информационните технологии и гражданското общество*. ИТ политика. URL: <<http://old.bluelink.net/wsis/bg/w-ictpolicy.shtml?x=10980>>
4. **Информационните** технологии и гражданското общество. URL: <<http://old.bluelink.net/wsis/bg/w-ictpolicy.shtml?x=10980>>
5. **Кискинов**, В. Правната система. Част I. Онтология и методология. София, УИ “Св. Климент Охридски”, 2006. (Университетска библиотека № 461). URL: <<http://kiskinov.com>>
6. **Неделчева**, Б. Право на интелектуална собственост. София, 2002.
7. **Стратегия** за развитие на информационното общество в Република България. URL: <http://europe.bg/upload/docs/Strategy_InformationSociety.pdf>
8. **Тодоров**, Т. Библиотеките в Интернет. Библиотеки без стени. София, Авангард Прима, 2004.
9. **Тофлър**, А. Прогнози и предпоставки. София, Библиотека Социален прогрес, 1992.
10. **Христоматия** на интелектуалната собственост. София, ИНРА, 1991.
11. **Шопова**, Т. Нови технологии, нови комуникационни възможности. // *Известия по история*. Научноизследователско електронно списание, 2005, бр. 3, с. 7. URL: <<http://www.history.swu.bg/PDF/Shopova.pdf>>
12. **Information** Literacy Competency Standards for Higher Education. // *ACRL*, Association of College and Research Libraries, Chicago. URL: <<http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/standards.pdf>>
13. **Information** literacy. // *Wikipedia*, the free encyclopedia. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Information_literacy>
14. **Joint**, N. Teaching Intellectual Property Rights as Part of the Information Syllabus. // *Library Review*, 2006, 55 (6), pp. 330-336.
15. **Odlyshko**, A. M. Tragic Loss or Good Riddance? The Implementing demise of traditional scholarly electronic journals. // *Intern Journal of Human – Computer Studies*, 1995, p. 438.
16. **Schnaidt**, D. Workflow that Work. // *Publish Magazine*, 1995. URL: <<http://www.publish.com>>